

Et bidrag til Dallunds bygningshistorie

Af *Steen Ivan Hansen*

Lidt nordvest for Odense i Søndersø sogn ligger den gamle herregård Dallund, i dag rekreativshjem. Dallunds bygningshistorie har ikke været genstand for nogen grundig forskning på trods af, at anlægget med den formentlig senmiddelalderlige spærremur mod vest er et ganske enestående bygningskompleks i Danmark.

Bygningshistorien er kompliceret, og om dateringen af de ældste partier råder der ret stor usikkerhed. Bygningsanlægget består nu af en helt sammenbygget vinkelbygning mod nord og øst, et trappetårn samt yngre udløberfløje mod øst. Mod vest findes endelig spærremuren, afsluttet mod syd af en lille tagrytter af nyere dato. Gennem spærremuren går porten. I forbindelse med en udredning af de ældste partier af Dallund er det vinkelbygningen samt spærremuren, der er af interesse.

Alene et blik på en opmålingsskitse viser klart, at vinkelbygningen er sammensat af tre forskellige huse, en østfløj med selvstændig gavl ind mod nordfløjen, den 30 meter lange vestlige del af nordfløjen, hvis oprindelige gavl fortsat er bevaret som indre skillevæg, samt en 15 meter lang forlængelse af denne mod øst. Ved sammenkoblingen af disse forskellige bygningsdele er der opstået en mindre skævhed mellem nord- og østfløjen.

Kai Uldalls undersøgelse

Kai Uldall foretog i 1927 for Nationalmuseet en upubliceret undersøgelse af bygningen, idet en del af nordfløjen var befriet for sit pudslag i forbindelse med en restaurering af huset. En væg, som siden er af-dækket i østfløjen, var derimod overkalket på denne tid.

Konklusionen på undersøgelsen blev, at de vestligste 30 meter af nordfløjen samt spærremuren mod vest er ældst. Senere tilføjedes østfløjen, og sidst opførtes forlængelsen af nordfløjen.

Af andre forskere, William Norvin, Tove Bojesen og Vilh. Lorenzen, betragtes nord- og østfløjen som nogenlunde samtidige, forment-

lig opført af Gert Bryske efter 1529 i forskellige, tæt på hinanden liggende byggefaser.

Gert Bryske blev først eneejer af Dallund nogle år efter faderen, Eiler Bryskes død 1529, så ifølge Vilh. Lorenzen m.fl. er rammen for byggeriets datering mellem o. 1535 og til Gert Bryskes død 1552. Denne tilskrivning hviler dog ikke på noget solidt grundlag – ingen kilde giver som oplysning, at Gert Bryske har bygget på Dallund – og bygheren kunne lige så vel være hans fader, Eiler Bryske.

Det er på det nuværende grundlag ikke muligt at komme frem til en eksakt datering af Dallunds ældste partier, men der kan gøres visse iagttagelser, der kan kaste lys over rækkefølgen af byggeriets forskellige faser. Herefter vil det være muligt at give en grov rammedatering ud fra anlæggets oprindelige karakter.

Tre faser

Spærremuren er i to stokværk, hvor der i det nederste findes fire nicher, forsynet med skydeskår. Desuden er der en gennemkørselsport og en yngre dør med trappe til andet stokværk. Over porten sidder i andet stokværk to skoldehuller. En vægtergang fører i dette stokværk fra en dør i nordfløjen til det nuværende firkantede spir længst mod syd på spærremuren. Et skiftedokument fra 1662 giver den oplysning, at der oprindeligt var et rundt tårn på dette sted.

Spærremuren er sammenbygget med nordfløjen i en ret vinkel og er uden tvivl samtidig med den større vestlige del af denne. Bygningen er i to stokværk med kælder, opført i munkesten i vendisk forbandt, iblandet en del kampesten. Murtykkelsen mod haven er ca. 90 cm, mod gården ca. 70 cm. I en afstand af 30 meter fra vestgavlen findes nordfløjens oprindelige østgavl stadig delvist bevaret som skillevæg, ligesom gårdsidemuren på dette sted pludselig tiltager i tykkelse med en halv sten. Endvidere anes en fortanding tydeligt nok gennem pudset på det sted, der udgjorde nordfløjens oprindelige afgrænsning mod øst. På havesiden derimod glider muren uden synligt skel videre over i forlængelsesbygningen. På nordfacaden findes iøvrigt en række tilmurede, ret store oprindelige vinduesåbninger.

Flemming Jerk er af den opfattelse, at østfløjens østmur oprindeligt kan have været en spærremur, og begrundet dette med, at østmuren angiveligt er grovere og sværere end østfløjens øvrige mure. Dette er dog kun rent tilsyneladende tilfældet, idet den svære kampestensokkel står blottet mod øst, hvor der i ældre tid var sø, hvorfor niveauet her er lavere end mod nord og vest. Tværtimod er østfløjens murværk

Østfløjen samt den ene halvdel af nordfløjen med det senere tilføjede trappetårn.

lige kraftigt på alle sider: ca. 90 cm i stueplan og ca. 100 cm i kælderplan.

For en halv snes år siden blev netop denne østmurs inderside blotlagt, og det ses nu tydeligt, at der har været en etageadskillelse, omkring en halv meter lavere end den nuværende. Denne ældre etageadskillelse sidder i murværk med munkeskifte, hvori indgår enkelte kampesten, hvorfor partiet uden tvivl er oprindeligt. Østfløjens østmur kan altså næppe have været spærremur, før resten af bygningen blev opført, men indgår derimod fra begyndelsen som ydermur i den nuværende bygning. Indgangsportalen kan ud fra våbenskjoldene dateres til 1722–39, og ved den tid blev østfløjen kraftigt ombygget. Det er meget sandsynligt, at loftshøjden blev hævet ved den lejlighed.

Flemming Jerks tanke er iøvrigt ikke ubegrundet, for ifølge Kai Uldalls tese må man forestille sig, at nordfløjens vestligste del samt den kraftige spærremur mod vest er opført først, men hvad har der da været på voldstedets øvrige sider? Dallund var mod nord og vest omgivet af nu tilkastede voldgrave, mod syd og øst af sø, men selv om der var en sådan vandspærring, er det næppe tænkeligt, at syd- og østsiderne har stået åbne hen; de må have været lukket med enten bygninger eller mure.

Den vestlige del af nordfløjen samt spærremuren med skydeskår og vægtergang.

Det sammensatte anlæg

Det er en iagttagelse, der kan gøres mange steder, at murværket på gårdsiden i firfløjede anlæg er spinklere end på ydersiden. Dette er naturligt, da gårdsiden forsvarsmæssigt er velbeskyttet. På det middelalderlige Gl. Estrup med dobbelte voldgrave og med mere end to meter svært murværk i vestfløjens yderside var gårdsiden i den store vestfløj fuldstændig opløst i mandshøje vinduesblændinger med meget anselige vinduesåbninger.

Hvad angår enkeltstående stenhuse eller anlæg, hvor der kun findes et stenhus, suppleret med bygninger af lettere konstruktion, vil murværket så godt som altid være lige kraftigt på alle sider. Her er normalt ingen side sikker mod angreb.

Det forekommer derfor sandsynligt, at netop nordfløjen med sit spinklere murværk på gårdsiden er bygget ind i et eksisterende anlæg, hvor østfløjen med sit murværk, der er lige kraftigt på alle sider, udgør den ældste bygning.

Østfløjens ydre mål er $19 \times 8,5$ meter, og det kan føjes smukt ind i gruppen af senmiddelalderlige stenhuse, som kendes i et ikke ringe antal rundt omkring i landet. Var disse huse små – og det må Dallunds

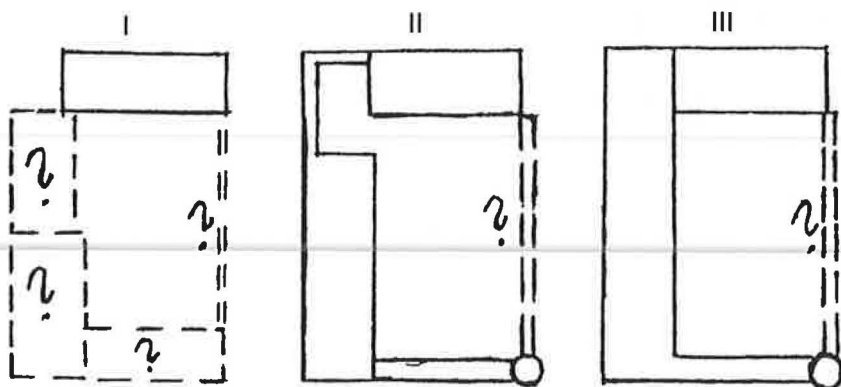

Spærremur og nordfløj set fra vest. Spærremuren er forsynet med skoldehuller over porten.

østfløj karakteriseres som – var de suppleret af bygninger af lettere materialer, formentlig oftest bindingsværk. Stenhuset udgjorde det brandsikrede og solide midtpunkt, som det bl.a. kendes fra Østrupgård, Tjele og Eskjær. På Tjele kendes indretningen af stenhuset med stor sikkerhed. Kælder samt understokværket var magasin, 1. sal en lille bolig og en sal. På Østrupgård kan dette sammensatte bygningsanlæg endnu beses, selv om bindingsværksbygningerne her er af nyere dato.

Skitse I viser østfløjen som den grundmurede del af et sådan sammensat anlæg, som det kunne have været udformet, men kun selve østfløjen kendes dog af dette anlæg.

På *Skitse II* ses den store udvidelse af Dallund, hvor spærremuren mod vest samt den vestligste del af nordfløjen opføres. Spærremurens tilstedeværelse med skyttegang, skoldehuller og skydeskår mere end antyder, at anlægget nu må have været helt lukket af grundmurede bygninger eller mure, hvorfor sydsiden uden tvivl har været lukket enten med en mur eller en bygning. Hvad stykket mellem nordfløjens østgavl og østfløjen angår, er det overvejende sandsynligt, at den mur, der nu fremtræder som forlængelsesbygningens ydersidemur, allerede eksisterede som ringmur. Netop den kendsgerning, at nordsi-

På skitse I ses østfløjen som den grundmurede hovedbygning, mens bygningens øvrige elementer, huse af lettere konstruktioner samt eventuelle spærremure, ikke kendes i dag. På skitse II er første fase af nordfløjen opført, ligesom spærremuren mod vest er tilføjet. Skitse III viser Dallund i den skikkelse, anlægget fik omkring reformationen. Siden er tilføjet et trappetårn på nordfløjen samt udløberfløje mod øst.

dens facade ikke udviser et skel mellem den vestligste del af nordfløjen og forlængelsesbygningen tyder klart på dette.

På skitse III ses det færdigtbyggede anlæg, hvor det kun er nødvendigt at sætte spørgsmålstegn med hensyn til voldstedets sydside. Kun en arkæologisk udgravning kunne muligvis opklare spørgsmålet om, hvorvidt denne side har været lukket med en bygning eller med en mur.

Konklusion

Ved at bytte rundt på rækkefølgen af de af Kai Uldall foreslåede byggefaser, går puslespillet vedrørende Dallunds bygningshistorie ganske smukt op. Et senmiddelalderligt stenhus (østfløjen) udgør det nuværende bygningskompleks' ældste parti. De bindingsværksbygninger, som på den tid må have suppleret det relativt beskedne stenhus, er i dag forsvundet, men huset er ikke stort nok til, at det alene kan have rummet alle borggårdens funktioner. Netop et sammensat anlæg, bestående af et stenhus, suppleret med bindingsværksbygninger af forskellig art, var en fremherskende type på senmiddelalderens herregårdspladser.

Nogen tid senere – måske efter reformationen – ombyggedes en stor del af bindingsværksbygningerne til grundmur i form af den store nordfløjs vestlige del, ligesom spærremure tilføjedes. Af disse spærre-

mure er kun den vestligste bevaret, idet dog den nordøstlige fortsat indgår som mur i den senere opførte forlængelse af nordfløjen.

Herefter opførtes forlængelsesbygningen, hvorved nord- og østfløj sammenføjedes til en vinkelbygning. Endnu senere fulgte de byggefaser, som falder uden for rammerne af denne lille undersøgelse, nemlig trappetårnet ved nordfløjen samt de yngre udløberfløje mod øst.

Litteratur:

Danske slotte og herregårde, bd. II s. 586 f. (William Norvin).

Karl Hansen: Danske ridderborge, Kbh. 1876, s. 3–99.

Flemming Jerk: Herregårde i Danmark, Kbh. 1980, Fyn.

Vilh. Lorenzen: Studier i dansk herregårdsarkitektur i det 16. og 17. århundrede. Kbh. 1921, s. 256 f.

Trap Danmark: Odense amt (Tove Bojesen).

Øvrigt materiale:

Bygningsundersøgelse v. Kai Uldall, 1927, Nationalmuseets II afd.

Ordforklaring:

Vendisk skifte = skiftegang, bestående af en løber og en binder. Anvendtes i middelalderen, men var endnu i brug helt til o. 1550, da de nyere skiftege, især krydsskifte, blev helt enerådende.

Munkeskifte = Skiftegang, bestående af to løbere og en binder – forekommer dog også i ret uregelmæssig form. Munkeskiftet er det ældste forbandt og kendes fra teglstenens indførelse i Danmark i slutningen af 1100-årene til hen mod 1550.